

Kapitel 2

Hvordan kan vi vide noget om fortid?

– introduktion til historisk metode

Fortiden er slut! Hvordan kan vi undersøge noget, der ikke er her længere? I dette kapitel ser vi nærmere på de spor fra fortiden, der giver os mulighed for at finde svar på historiske spørgsmål. Dette kapitel er en introduktion til historisk metode.

* **Kilder:** Materialer med forbindelse til fortid.

I Jens Liljegrens familie (se kap. 1) fortaltes en historie om, at Jens' likviderede farfar havde ligget og kaldt i kælderen, mens han forblødte. Det viste sig at være en – uhyggelig og meget traumatiserende – myte: En læge på stedet havde nemlig fastslået, at Kaj Liljegren døde øjeblikkeligt, da modstandsfolkene affyrede deres skud. Lægens iagttagelser overbeviste Jens: Der var tale om en fagperson med gode forudsætninger for at vide, hvad han udtalte sig om, og han havde med sine egne øjne set

Kaj Liljegren kort efter drabet. Omstændighederne omkring selve drabet kunne Jens med andre ord godt finde svar på. Men han havde andre spørgsmål, der viste sig sværere at besvare: Havde hans farfar for eksempel stukket danskere til tyskerne? Her stødte Jens på grund, fordi der ganske enkelt mangler pålidelige kilder.

Kilder

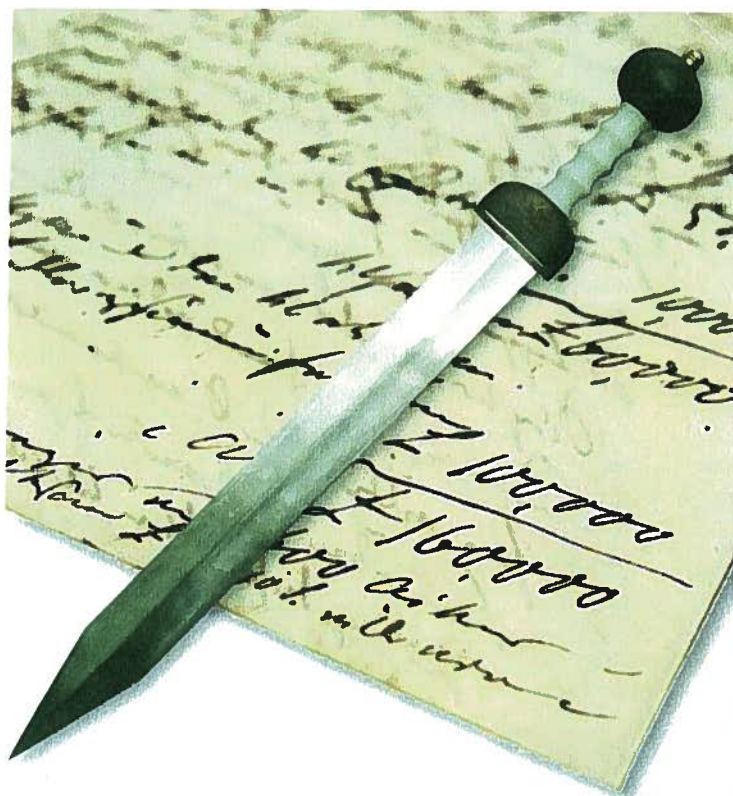
Hvis man vil have svar på historiske spørgsmål, kan man opsøge et væld af informationskilder: internet, historiebøger, tv-programmer, museer, venner, forældre og bedsteforældre. Men hvor har de deres oplysninger fra? Det er ikke altid muligt at fastslå. For faghistorie gælder det, at kilderne skal være tydelige, og at der skal ligge en systematisk undersøgelse bag frem-

stillinger af fortid. Faghistorie er nemlig en systematisk fremstilling af fortid på baggrund af materialer, der har forbindelse til fortiden. Det kan fx være tekster, genstande eller billeder, som er blevet til i en anden tid. Fagbegrebet for disse materialer er *kilder*. Kilder er alle de efterladte spor fra fortiden, som vi måske kan bruge til at få svar på vores spørgsmål til fortiden.

Hvor mange kilder, af hvilken type og hvordan vi forholder os til dem, er helt afgørende for, hvor meget og hvad vi kan finde ud af om fortid. Men ligegyldigt hvor mange kilder der er til en bestemt tid, vil de aldrig kunne fortælle os alt om alle forhold. Fx kan en dagbog måske give et sjældent indblik i en persons tanker og liv. Men hvad tænkte alle de andre, som ikke førte dagbog?

De fleste historikere har derfor nok drømt mere end én gang om at kunne rejse tilbage i tiden og opleve den selv. Men selv ikke dét ville kunne give os den endegyldige viden om fortiden. For hvor meget ville vi kunne se, forstå og overskue ved fx at havne i en stinkende gyde i middelalderens København eller på en af Østfrontens forfrosne slagmarker under Anden Verdenskrig?

Traditionelt set har historikere været glædest for tekster – ja, opfindelsen af skriftsprog er ligefrem blevet fremhævet som det, der markerer starten på "historisk" tid. Også

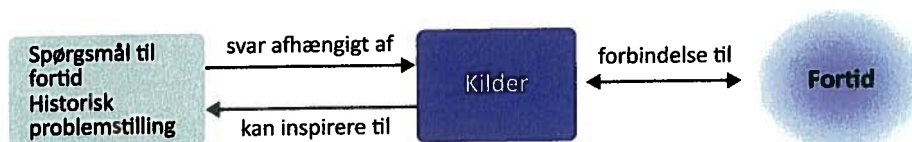

Traditionelt har historikere primært interesseret sig for tekstkilder, men også billeder og genstande – og alle andre fortidslevn – kan fungere som historisk kildemateriale.

billeder (tegninger, malerier m.m.) og genstande er kilder til fortid helt tilbage fra menneskets oprindelse. Andre fortidige forhold er overleveret via mundtlige fortællinger, der må indsamles for at kunne bruges som kilder. Tekster, billeder og genstande kan alle analyseres og fortolkes for at beskrive en fortid. I de seneste 200 år er der kommet nye kildetyper til, fx fotografier, filmoptagelser, computerspil, foranderligt materiale på nettet.

Men også udviklingen inden for andre fag og videnskaber har givet

Figur 8 Historisk metode 1

Kilder kan give svar på vores spørgsmål til fortiden ...

* **Kildekritik:**

En kritisk undersøgelse af, om kilder kan bruges til at besvare en historisk problemstilling.

mulighed for, at historikere i dag kan anvende nye typer af kilder i deres studie af fortid. Som eksempel kan nævnes studiet af menneskers sprog og sproglige udvikling, der har haft betydning for kortlægningen af de utallige folkevandringer, der har fundet sted gennem tiden. Et andet eksempel er, hvordan analyser af iskerneboringer i dag kan bruges til fx at afdække fortidige ændringer i jordens klima og den industrielle revolutions indflydelse på CO²-niveauet.

Fundne genstande og arkæologiske udgravninger kan ved anvendelse af en række naturvidenskabelige (fx fysiske og kemiske) metoder dateres og dermed give et lille indblik i en fortid. Man kan se resterne af tidlige landbrugssamfund – deres størrelse, indretning, byggeteknik, materialevalg, osv.

Kilder er ikke det samme som fortid, men de kan være med til give os et indblik i en fortid. Dette kræver, at vi stiller nogle spørgsmål om fortid, som vi ved analyse af kilderne kan give et svar på.

Kildekritik – hvad kan kilderne bruges til?

Vi undersøger altid kilderne med det formål at belyse en fortid. At være **kildekritisk** vil sige, at man systematisk undersøger en kilde for at kunne vurdere, om kilden kan være med til at besvare den historiske problemstilling, som man interesserer sig for. For at kunne vurdere, om en kilde kan dét, er det nødvendigt at forholde sig til, hvor kilden kommer fra, om der er skjulte motiver bag den, og hvor tæt forbindelsen er mellem kilden og den fortid, man vil undersøge.

Den kildekritiske metode er et grundlæggende redskab i videnskabsfaget historie, men kan på mange måder ses som en form for almindelig sund fornuft. Kan man fx bruge et maleri fra 1809 af Dannebrog, der falder ned fra himlen i 1219, til at belyse, hvad der faktisk skete i 1219?

Det kan man selvfølgelig ikke, men man kan til gengæld bruge maleriet som en kilde til dansk nationalisme i 1800-tallet. En tale af Hitler er selvfølgelig et udtryk for

nazistisk propaganda og ideologi, hvilket gør, at den ikke kan bruges til at belyse jødernes rolle i det tyske samfund i 1900-tallet. Men hvis man ønsker at undersøge, hvordan nazisterne fremstillede og opfattede jøder, er det en oplagt kilde. Alt er med andre ord en kilde til noget; spørgsmålet er, om det er en kilde til det, man interesserer sig for.

I en kildekritisk undersøgelse vil det ofte være relevant at forholde sig til:

Kontekst

Hvilken historisk sammenhæng er kilden blevet til i? Er den historiske sammenhæng relevant for vores historiske problemstilling? Er der særlige omstændigheder ved den historiske sammenhæng, som vi bør være opmærksomme på?

Kildetype

Hvilken form for materiale er der tale om? Hvilket medie har vi med at gøre? Er det en journalistisk artikel, en tale, en selvbiografi, en overleveret fortælling, et fortroligt brev, et fotografi, et maleri eller noget helt andet? Har det været offentligt, hemmeligt eller tænkt til senere offentliggørelse? Hvad betyder det for kildens evne til at besvare vores problemstilling?

Tid

Hvornår stammer kilden fra? Er det en periode, der er relevant for vores

Opgave

Nutidens kilder i fremtiden

Forestil dig, at en historiker om 100 år finder en nutidig gymnasieelevs taske og på det grundlag vil give en fremstilling af unges liv i starten af 2000-tallet. En efterladt læbestift eller eyeliner kan bruges til at belyse kropskulturen i tiden, et World of Warcraft-spil kan afspejle, hvordan online-underholdning og nye sociale fællesskaber i perioden fik større betydning, mens en skolebog fx kan bruges til at belyse menneskesynet, pædagogikken eller politiske strømninger i tiden.

Prøv at diskutere, hvad nedenstående genstande – eller ting fra din egen taske – i fremtiden vil kunne bruges til at belyse:

- et billede af kæreste/venner
- en kuglepen
- en mobiltelefon
- en reklame for en fest
- en vampyrroman

Du må gerne grave videre i din taske og finde flere eksempler.

historiske problemstilling? Hvis vi vil vide noget om en konkret begivenhed, er en kilde, der stammer fra selve begivenheden, som hovedregel bedre end en senere kilde.

Sted

Hvor i verden stammer kilden fra? Er kildens geografiske oprindelse relevant for problemstillingen?

Afsender

Hvem står bag kilden? Er det en person, en gruppe eller en institution, der er relevant for vores pro-

Figur 9 Historisk metode 2

... men de skal undersøges kritisk ...

* **Tendens:**

En kildes mere eller mindre skjulte synspunkter.

blemstilling? Har afsenderen en viden, som er relevant for vores problemstilling? Er afsenderen repræsentativ for andre end sig selv, og er det relevant for vores problemstilling? Hvis det er en konkret begivenhed, vi interesserer os for, vil et *førstehandsvidne*, dvs. en person, der selv har oplevet begivenheden, være en bedre kilde end et *anden-handsvidne*, dvs. en person, der kun har hørt om begivenheden fra andre. Har afsenderen grund til at tale usandt? Hvis afsenderen er skjult, er det som hovedregel et problem for kildens troværdighed og anvendelighed.

Modtager(e):

Hvem (i samtiden) er kilden henvendt til? Er kilden tilpasset en bestemt målgruppe? Og hvem har i det hele taget været modtagere af kilden?

Indhold

Hvilken information indeholder kilden? Hvilket budskab? Er indholdet relevant for vores problemstilling?

Virkemidler

Hvordan formidles kildens budskab? Bruges der særlige sproglige eller visuelle virkemidler? Påvirker det kildens anvendelighed med hensyn til at kunne besvare vores problemstilling?

Tendens

Er kilden tendentiøs, dvs. præget af bestemte synspunkter? Påvirker synspunktet, hvordan bestemte begivenheder fremstilles? At kilden er tendentiøs, gør den ikke i sig selv til en dårlig kilde, det afhænger helt af, hvad vi gerne vil vide! Hvis vi interesserer os for en konkret begivenhed, kan en tendentiøs kilde være problematisk. Den sætter måske nogle aktører i et særligt godt eller særligt dårligt lys, den udelader måske begivenheder, der ikke passer ind i synspunktet osv. Hvis det derimod netop er en persons synspunkt, sympatier, ideologi eller lignende, der interesserer os, vil tendensen omvendt være lige præcis, hvad vi leder efter.

Troværdighed

Er kilden det, den giver sig ud for at være? Et det en forfalskning, eller er den løgnagtig? Hvis vi gerne vil vide, hvad der skete i forbindelse med en bestemt begivenhed, er det afgørende, at kilden beretter så sandfærdigt og præcist som muligt. Det er også afgørende, at afsenderen kan identificeres, så vi kan vurdere afsenderens motiver, tendens og forudsætninger for at vide noget om det, der berettes om.

Fra kildekritik til formidling

I en historisk analyse indgår altid kildekritiske overvejelser, men det er vigtigt at skelne mellem analysen selv og formidlingen af analysen. At være kildekritisk vil *ikke* sige, at man slavisk remser alle de ovenstående begreber op, hver gang man formidler historie. Det er derimod de overvejelser, man skal have i baghovedet, når man vurderer, om en kilde kan bruges til at besvare en historisk problemstilling. Når man præsenterer sin historiske analyse, vil man fremhæve de væsentligste pointer, som man i sin kildekritiske undersøgelse er nået frem til i forsøget på at besvare den historiske problemstilling.

Forskellige tilgange til historiefaget

Jens Liljegren undersøgte sin farfars historie, fordi han ville have svar på spørgsmål, der var vigtige i hans eget liv. På samme måde starter enhver historisk undersøgelse med historikerens spørgsmål i nutiden.

Som det er fremgået, er den kildekritiske metode på den ene side en videnskabelig, intellektuel proces, hvor man forholder sig systematisk til det materiale, der arbejdes med. Men det er også en kreativ proces, hvor man finder på spørgsmål, der opfattes som væsentlige. Historikerens faglige fantasi spiller med andre ord en stor rolle, og det kan føre til ret forskellige "historier".

Da historie blev et videnskabsfag i 1800-tallet, var målet ellers at finde ud af, "hvordan det i virkeligheden var foregået" i fortiden. Man havde på det tidspunkt en forestilling om, at man ved at analysere og fortolke kilderne kunne komme frem til en endelig sandhed om, hvordan fortiden havde været.

Efterhånden viste det sig dog, at i stedet for at komme længere og længere i arbejdet mod én sandhed, gav forskellige historikere med tiden meget forskellige fortolkninger af fortid – der var tilsyneladende forskellige "fortider". Hvordan kan det forklares?

Både i populærhistorie og faghistorie er valget af emne og pro-

Opgave

- Find en historisk problemstilling fra din egen fortid. Fx en begivenhed, der fandt sted ved den sidste fest på skolen.
- Hvilke kilder kan du bruge?
- Hvordan skal kilderne undersøges?
- Hvad er svaret på din problemstilling?

* **Empiri:** (græsk, erfaring). Det indsamlede materiale fra virkeligheden, som en videnskabelig undersøgelse bygger på.

* **Teori:** System af velbegrundede og veldefinerede antagelser, som søger at forstå eller forklare et eller flere fænomener eller samspillet mellem dem, især inden for en videnskab.

* **Metode:** En systematisk og fastlagt fremgangsmåde som anvendes, når et arbejde skal udføres eller et problem løses.

blemstillinger et udtryk for historiskrivers nutidsforståelse og fremtidsforventninger: Hvad er interessant for nutidens mennesker? I hvilken retning går udviklingen? Er der nye eller oversete forhold i vores nutid, som måske kommer til at have stigende betydning? Hvilke konflikter og debatter er centrale nu?

At der kan laves forskellige tolkninger af kilder og skrives forskellige historier om den samme begivenhed, betyder ikke, at alle tolkninger er lige gode, eller at al historieskrivning er lige gyldig. Det afgørende er, at der er **empirisk** belæg for en historikers påstande. Det vil sige, at fremstillingen af fortid faktisk bygger på en overbevisende tolkning af kilder, og at de benyttede kilder faktisk kan besvare de spørgsmål, som historikeren interesserer sig for. Er kilderne kilder til det, historikeren påstår? Er tolkningerne overbevisende?

Kildekritikken er et grundlæggende redskab for alle historikere, men derfra deler faget sig op i forskellige tilgange eller "skoler". Fag-

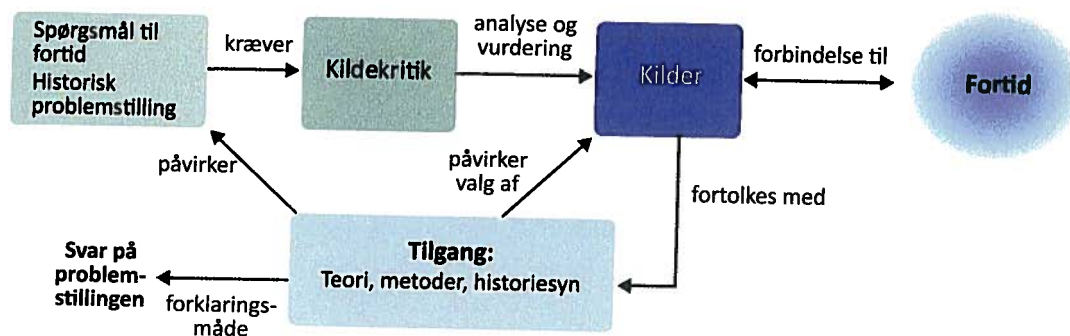
historikere kan nemlig vælge mellem en række forskellige historiefaglige teorier og metoder, som spiller en afgørende rolle i deres undersøgelser af fortid.

En **teori** defineres i Den Danske Ordbog som *et system af velbegrundede og veldefinerede antagelser, som søger at forstå og forklare et eller flere fænomener eller samspillet mellem dem, især inden for en videnskab*. En "antagelse" er ikke noget, der direkte kan bevises, men som kan sandsynliggøres ved at blive underbygget af en videnskabelig argumentation. I faghistories tilfælde er det forsøg på at forstå og forklare fortidige forhold og de ændringer, der sker gennem tid.

Hvis man fx har en teori om, at et samfunds udvikling er direkte knyttet til forholdet mellem samfundets forskellige klasser, så er det naturligvis de sociale og økonomiske forhold, man lægger vægten på. Andre teorier kunne i stedet lægge vægten på kultur, politik, naturforholdene, sproget osv.

Måden, man underbygger historiefaglige teorier på, er gennem anvendelsen af historiefaglige metoder. En **metode** er en *systematisk og fastlagt fremgangsmåde, som anvendes når et arbejde skal udføres eller et problem løses*. Historisk metode handler altså om, hvordan undersøgelsen af fortid laves. I faghistorie er en grundlæggende metode kildekritik, men senere i bogen

Figur 10 Historisk metode 3

... og svarene er afhængige af vores tilgang til historie.

omtales en række andre historiefaglige metoder. Historiefaglig teori og metode er tæt forbundet, og ofte vil teoriens antagelser kræve, at en særlig metode anvendes. En teori om, at den økonomiske udvikling forklarer udviklingen i resten af samfundet, kan fx lægge vægt på analyse af statistisk materiale, der netop kan belyse den økonomiske udvikling. Teorien bestemmer på den måde metoden og den type af kilder, der undersøges.

I tidens løb har historikers teorier og metoder forandret sig: Nye teorier og metoder er blevet udviklet, historikere har lånt fra andre fag, og gamle teorier og metoder er blevet forladt. Dette har medvirket til, at også historieskrivningen har ændret sig over tid. Der er skrevet nye faghistoriske fremstillinger af den samme fortid. Fx er Romerriget i tidens løb både blevet set som et forbillede og et skræmmebillede,

og dets undergang er blevet forklaret med alt fra folkevandringer til klimaforandringer, kristendom til kviksølvforgiftning og overklassens luksuriøse livsstil.

Historikeren er altid præget af sin egen samtid i sine studier af fortiden. Man kan altså til en vis grad, som den italienske historiker Benedetto Croce (1866-1952), sige, at "al historie er **samtidshistorie**". Det vil sige, at al historieskrivning er et barn af den tid, den bliver til i, og at historierne om fortid skrives om igen og igen i lyset af ændringerne i nutiden. Historieskrivningen får på den måde også en historie.

* **Samtidshistorie:** Historie om den tid, man selv lever i.